Markku Helin

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt lausuntoani hallituksen esityksestä (**HE 211/2018 vp**), jossa ehdotetaan avioliiton solmimisikärajaa koskevan erivapaussääntelyn poistamista, sekä samaa asiaa koskevasta lakialoitteesta (**LA 8/2015 vp**). Sen vuoksi saan kunnioittavasti esittää seuraavan.

Ehdotettu muutos

Hallituksen esityksessä ehdotetaan kumottavaksi avioliittolain 4 §:n 2 momentti, jonka nojalla alle 18-vuotiaalle on voitu erityisestä syystä myöntää lupa (erivapaus) avioliiton solmimiseen alaikäisyydestään huolimatta. Lisäksi ehdotetaan, että lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3 §:stä poistetaan ”selvyyden vuoksi” (HE 221/2018 s. 7) säännös, jonka mukaan lapsen huolto päättyy, jos kyseinen lapsi menee avioliittoon ennen kuin on täyttänyt 18 vuotta.

Arvio

Esityksen perusteluissa on tuotu esille sekä erivapaussääntelyn poistamista että sen säilyttämistä puoltavia näkökohtia. Perusteluissa on myös asianmukaisesti selostettu avioitumisikää koskevia tai sivuavia kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia. Esitystä edeltäneestä arviomuistiosta saatua lausuntopalautetta on selvitetty laajahkosti, mihin esityksen suppeus on antanut mahdollisuuden. Valmistelutyö antaa siten hyvän pohjan eduskunnassa tehtävälle päätökselle.

Henkilökohtainen johtopäätökseni on kuitenkin toinen kuin mihin hallituksen esityksessä on päädytty. Mielestäni esityksen perustelut eivät tue ehdotettua muutosta. Jos katsotaan, mitä esityksessä on todettu sen vaikutuksista alaikäisiin (s. 8), kaikki vaikutukset on arvioitu

kielteisiksi. Myönteisenä vaikutuksena todetaan vain ilman perustelua, että avioitumismahdollisuuden poistamista alaikäisiltä voidaan pitää ”lähtökohtaisesti lapsen edun mukaisena”. Myös muut myönteisiksi katsotut esityksen vaikutukset ovat sangen abstrakteja ja yleisluonteisia (s.9). Sama koskee lakialoitteen (LA 8/2015 vp) perusteluja. Niissä katsotaan, että Suomi ei voi uskottavasti ajaa lapsen hyvinvointiin ja ihmisoikeuksiin liittyviä tavoitteita, jos sen oma lainsäädäntö mahdollistaa lapsiavioliitot. Erivapausmenettelyn poistamisen kielteiset vaikutukset ovat sitä vastoin konkreettisia ja koskevat sellaisiin ryhmiin kuuluvia yksilöitä, joita on nykyisin voitu auttaa erivapaus myöntämällä.

Erivapausmenettelyssä ei hallituksen esityksen mukaan ole havaittu epäkohtia, mutta pieni määrä ihmisiä (vuosittain 10–30 hakijaa) on sitä tarvinnut. Tällaisessa tilanteessa avioliiton solmimista koskevan ikärajan joustavuus olisi mielestäni perusteltua säilyttää eräänlaisena lainsäätäjän kädenojennuksena niille, joiden näkemykset avioliitosta, perhe-elämästä ja seksuaalisuuden toteuttamisesta poikkeavat valtavirrasta.

Erivapausmahdollisuuden poistamisen sijasta nykyistä sääntelyä voitaisiin kehittää asettamalla erivapauden myöntämiselle alaikäraja esimerkiksi niin, että erivapautta ei voisi hakea ennen kuin hakija on täyttänyt 16 vuotta. Tämän lisäksi voitaisiin säätää, että luvan myöntävän viranomaisen on henkilökohtaisesti kuultava hakijaa. Luvan myöntäjä voisi näin nykyistä paremmin varmistua siitä, että luvan hakija toimii omasta tahdostaan jaon riittävän kypsä ymmärtämään avioliiton merkityksen. Tämänkaltainen sääntely oli yhtenä vaihtoehtona esillä oikeusministeriön arviomuistiossa (OM 21/2018), joka on hallituksen esityksen pohjana.

Miksi avioitumisikärajan joustavuus olisi aiheellista säilyttää?

Lapsi-ikäisenä solmitut avioliitot ovat kansainvälisesti joutuneet kritiikin kohteeksi lähinnä sen vuoksi, että kovin nuorena solmitun avioliiton on katsottu heikentävän varsinkin tyttöjen koulutusmahdollisuuksia ja vähentävän vaihtoehtoja, joita heillä on elämässään. Koulutus saattaa avioliiton vuoksi jäädä kesken ja ammatti hankkimatta. Tällöin on vaarana, että vaimo jää palkattomaksi työvoimaksi kotiin ja miehensä sukuun. Vaihtoehtojen puuttuessa huonostakaan avioliitosta irtautuminen ei ehkä ole mahdollista, vaikka laki siihen oikeuttaisi.

Suomalaisessa yhteiskunnassa nämä argumentit eivät päde. Avioliiton solmiminen ei Suomessa estä koulunkäynnin jatkamista eikä ammattiin valmistumista. Kumpikin puoliso päättää lain mukaan itse osallistumisesta työelämään ja muihin tehtäviin kodin ulkopuolella. Perhetilanne voi luonnollisesti vaikuttaa näihin valintoihin, mutta avioliitto ei tässä suhteessa eroa muista parisuhteista. Suomessa ei enää vuosikymmeniin ole ollut sellaista sosiaalista normia, jonka mukaan vaimon olisi avioliiton solmittuaan jäätävä kotiin. Avioliitto ei myöskään nykyisin merkitse sitoutumista suhteeseen, josta on myöhemmin vaikea päästä irti, sillä avioeron saa niin halutessaan. Sosiaaliturvan ansiosta kenenkään ei

ole pakko jäädä avioliittoon taloudellisista syistä. Avioliitto ei siten nuorellekaan ole sen ”vaarallisempi” kuin avoliitto, johon menemistä ei ole rajoitettu muulla tavoin kuin seksuaalista kanssakäymistä koskevien suojaikärajojen kautta. Syyt suhtautua torjuvasti nuorten avioliittoihin eivät siten Suomessa ole lisääntyneet, vaan pikemminkin vähentyneet.

Tilanne voi olla toinen väestöryhmissä, jotka ovat maahanmuuttajina saapuneet Suomeen toisenlaisesta kulttuurista. Heidän keskuudessaan voi esiintyä perhemallia, jossa vaimon elämä pyritään rajoittamaan perhepiiriin. Kovin nuorena avioituminen voi tällaisiin kulttuurisiin vähemmistöihin kuuluville tytöille olla riski Suomessa tärkeinä pidettyjen arvojen, kuten sukupuolten yhdenvertaisuuden, kannalta.

Alaikäisavioliittojen ehdoton kieltäminen ei kuitenkaan ole tehokas eikä haitaton keino riskin pienentämiseen. Se, että laillista avioliittoa ei voida solmia, ei välttämättä tarkoita hankkeen raukeamista, vaan vaihtoehtona on uskonnollinen avioliitto. Tällainen esimerkiksi imaamin vahvistama liitto voi ”laittomuudestaan” huolimatta olla pätevä sen kulttuurin piirissä, johon puolisot kuuluvat, ja siinä maassa, josta osapuolet ovat lähtöisin.[1] Houkutus tyytyä tällaiseen avioliittoon varsinkin, jos lainsäädäntö ei anna muuta mahdollisuutta, voi olla suuri, sillä vihittäville on usein kaikkein tärkeintä, että avioliitto on pätevä heidän omassa kulttuurisessa viiteryhmässään. Tällainen niin sanottu ontuva avioliitto on kuitenkin osapuolille turvaton, sillä se on Suomen lain silmissä mitätön, joten oikeudet ja velvollisuudet toista osapuolta kohtaan jäävät puuttumaan.

Maahanmuuton ja pakolaisuuden seurauksena länsimaat ovat viime vuosina joutuneet kohtaamaan ”itäisen” ja uskonnollisperäisen perheoikeuskulttuurin, joka aika suuresti poikkeaa heidän omastaan. Pohdinta siitä, miten kulttuurien kohtaamiseen olisi suhtauduttava, lienee kaikkialla vielä kesken, mutta oikeustieteellisessä keskustelussa on hahmotettu erilaisia suhtautumisvaihtoehtoja.[2] Oma käsitykseni edustaa niin sanottua integraatiomallia. Sen mukaan kysymyksissä, joihin liittyy huomattavia kulttuurisia ja uskonnollisia näkemyseroja, lainsäätäjän tulisi olla maltillinen, jotta se ei toimenpiteillään työntäisi mitään väestöryhmää yhteiskunnan laidalle tai ulkopuolelle. Oikeusnormien ja kulttuuristen normien välisiä konflikteja tulisi mahdollisuuksien mukaan välttää ja vähimmäistää, jos se on suinkin mahdollista omia perusarvoja uhraamatta.

Vihkimisoikeuden nykyinen sääntely edustaa suvaitsevaa integraatiopolitiikkaa. Vihkimisen edellytyksiin sovelletaan aina Suomen lakia, mutta avioitumisikäraja joustaa yksilökohtaisen

[1] Huomattavassa osassa maailmaa, esimerkiksi Intiassa, Malesiassa, useimmissa islamilaisissa maissa ja Israelissa avioliittoa ja avioliiton solmimista säännellään ensisijaisesti uskonnollisin normein. Avioliiton solmiminen on uskonnollinen, pappien ohjaama toimitus. Suomessakin solmitaan ainakin islamilaisista maista saapuneiden maahanmuuttajien piirissä avioliittoja, jotka ovat päteviä vain uskonnollisesti. Ks. Sanna Mustasaari – Mulki Al-Sharmani: Between ”Official” and ”Unofficial”: Discourses and Practices of Muslim Marriage Conclusion in Finland. Oxford Journal of Law and Religion 2016. Kirjoitus sisältyy liitteenä Mustasaaren väitöskirjaan “Rethinking Recognition: Transnational Families and Belonging in Law. Helsinki 2017.

[2] Ks. erityisesti Prakashi Shah – Marie-Claire Foblets – Matias Rohe (toim.): Family, Religion and Law. Cultural Encounters in Law. Ashgate 2014. Olen lyhyesti selostanut kirjoittajien ajatuksia Lakimies-lehdessä 5/2014 s. 749-753.

harkinnan perusteella. Lisäksi vihkimisoikeus voidaan laissa säädetyin edellytyksin myöntää esimerkiksi islamilaisen seurakunnan imaamille (avioliittolain 17 §, laki vihkimisoikeudesta (571/2008) 2 §). Tällä tavoin lainsäädäntö antaa oikeudellisen merkityksen uskonnolliselle toimitukselle ja torjuu sitä, että avioliitto jäisi pelkästään uskonnollisesti päteväksi ja siten ontuvaksi. Käsillä oleva hallituksen esitys, jossa avioitumiselle asetetaan jäykkä ja muusta kuin länsimaisesta näkökulmasta katsottuna suhteellisen korkea ikäraja, on askel toiseen suuntaan. Muutoksen jälkeen imaameja on entistä vaikeampaa taivutella siihen, että he pidättyisivät vahvistamasta avioliittoja, jotka jäävät vain uskonnollisesti päteviksi.

Hallituksen esitys ei kuitenkaan kosketa pelkästään maahanmuuttajia. Myös niin sanotussa kantaväestössä on ihmisiä, jotka uskonnollisen vakaumuksensa pohjalta katsovat, että seksuaalielämä kuuluu avioliittoon ja että lapsen on parasta syntyä avioliitossa. Tähän ryhmään kuuluvien mahdollisuutta elää uskonnollisen vakaumuksensa mukaisesti on voitu turvata erivapaussäänтelyn avulla aiheuttamatta kenellekään haittaa. Hallituksen esityksessä todetaan (s. 6-7 taitteessa), että ehdotetun sääntelyn kielteisiä vaikutuksia lieventää avoliittojen voimakas yleistyminen ja avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeusaseman merkittävä parantuminen. Näin sanottaessa unohdetaan se, että juuri niille, jotka erivapautta hakisivat, parisuhteen muoto, siis valinta avioliiton ja avoliiton välillä, ei ole yhdentekevä asia.

En voi välttää vaikutelmaa, että ehdotuksella on ensisijaisesti tavoiteltu niin sanottua poliittista korrektiutta. Sen jälkeen, kun avioitumiselle on säädetty jäykkä alaikäraja, kansainvälisille järjestöille tehtävissä määräaikaisraporteissa voidaan kertoa, miten pontevasti Suomi taistelee lapsiavioliittoja vastaan. Ongelmaa, jota vastaan tulisi taistella ja joka vaatisi avioitumisikään liittyvän joustavuuden täydellistä poistamista, ei meillä mielestäni kuitenkaan ole.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Esityksessä ehdotetaan, että lain 3 §:stä poistetaan säännös, jonka mukaan lapsen huolto päättyy, kun lapsi menee avioliittoon ennen kuin on täyttänyt 18 vuotta. Ehdotuksen tarkoituksenmukaisuutta olisi vielä uudelleen harkittava, sillä siinäkin tapauksessa, että luovutaan mahdollisuudesta myöntää erivapaus alle 18-vuotiaalle, voi kahdella eri tavalla syntyä tilanteita, joissa henkilö on solminut pätevän avioliiton mainittua ikää nuorempana.

Ensinnäkin näin käy silloin, jos vihkiminen toimitetaan Suomessa vihittävän ollessa alle 18-vuotias. Vihkijä syyllistyy tällöin yleensä virkavirheeseen ja voi mahdollisesti menettää sen vuoksi vihkimisoikeuden, mutta tämä ei vaikuta solmitun avioliiton pätevyyteen. Hallituksen esitys johtaa siihen, että aviopuoliso pysyy edelleen vanhempansa tai muun laillisen huoltajansa huollettavana. Tämä ei vaikuta tarkoituksenmukaiselta. Nykyisessä lainsäädännössä ei ole jouduttu ottamaan huomioon tilanteita, joissa avioliitossa oleva henkilö on samaan aikaan kolmannen henkilön huollossa. Sen vuoksi ei voida sulkea pois

mahdollisuutta, että syntyy vaikeasti arvioitavia tilanteita, jotka koskevat avioliitosta johtuvien oikeuksien ja velvollisuuksien sekä huoltajan oikeuksien yhteensovittamista.

Toinen tapa, jolla alle 18-vuotias voi olla avioliitossa, liittyy kansainvälisiin perhetilanteisiin. Jos 16-vuotias on pätevästi solminut avioliiton ulkomailla, avioliitto on meilläkin pätevä, jollei siihen liity pakottamista tai muuta sellaista epäasiallista menettelyä, että avioliiton katsominen päteväksi olisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaista (avioliittolain 115 § ja 139 §:n 2 momentti). Jos kyseinen henkilö tulee 17-vuotiaana Suomeen esimerkiksi opiskellakseen ja hänen asuinpaikkansa siirtyy tänne, uuden asuinpaikkavaltion eli Suomen lain nojalla ratkaistaan, miten asuinpaikan vaihtuminen vaikuttaa huoltoon ja erityisesti siihen, saako henkilö suoraan lain nojalla itselleen huoltajan (Haagin lastensuojelusopimus (SopS 9/2011) artikla 16.4). Jos hallituksen esittämä poisto tehdään, kyseisestä henkilöstä tulee uudelleen huollettava hänen asuinpaikkansa siirryttyä tänne. Hän ei tämän jälkeen voi tehdä tärkeitä henkilöään koskevia päätöksiä itse, vaan joudutaan etsiskelemään ulkomailta hänen entistä huoltajaansa tai vaihtoehtoisesti määräämään hänelle Suomessa huoltaja. Tämä ei vaikuta tarkoituksenmukaiselta. – Tällaiset tilanteet ovat luonnollisesti hyvin harvinaisia, mutta olisi toivottavaa, että laki johtaisi järkevään tulokseen myös harvinaisissa tapauksissa.

Totean vielä, että minkäänlaista ristiriitaa avioliittolain ja lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain välille ei synny, vaikka hallituksen esittämä poisto jätettäisiin tekemättä. Jos erivapausmahdollisuus poistetaan, vaikutus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin rajoittuu siihen, että muutoksen jälkeen esiintyy entistä huomattavasti harvemmin tilanteita, joissa huolto päättyy avioliiton solmimisen vuoksi.

Helsingissä 19 päivänä marraskuuta 2018

Markku Helin

professori (emeritus)